

Izvorni znanstveni rad
UDK 255(497.5 Dubrovnik)“1531/1808”
316.343-058.13(497.5Dubrovnik)(091)“1531/1808”
Primljeno: 21.4.2015.

OBITELJ NIKOLE BOŠKOVIĆA U SPISIMA KAZNENOG SUDA U DUBROVNIKU*

MARINKO MARIĆ I RINA KRALJ-BRASSARD

SAŽETAK: Na temelju službenih vrela, posebno spisa Kaznenog suda i drugih izvora, istražuje se svakodnevica obitelji doseljenika Nikole Boškovića, podrijetlom iz Orahova Dola u Popovu. Povijest obitelji sagledava se u širem povijesno-demografskom kontekstu migracija iz neposrednog zaleđa Dubrovnika. Razmatraju se pitanja socijalne integracije i oblikovanja urbanog identiteta, posebno najmlađih članova obitelji, te donose dosad nepoznati podaci o potomcima Nikole Boškovića.

Ključne riječi: obitelj Bošković, Orahov Do, Popovo, Dubrovnik, migracije, urbani identitet, Kazneni sud, 18. stoljeće

Keywords: the family Bošković, Orahov Do, Popovo (Herzegovina), Dubrovnik, migrations, urban identity, Criminal Court, 18th century

Uvod

O najistaknutijem izdanku obitelji Nikole Boškovića, svestranom isusovcu Ruderu Josipu Boškoviću, pisalo se iz različitih perspektiva, analiziralo Ruderove znanstvene, umjetničke i diplomatske aktivnosti, kao i njegov rad u okrilju

*Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 5106.

Marinko Marić, vanjski suradnik na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: I. Meštrovića 3, 20000 Dubrovnik. E-mail: marinko@maric.com.hr

Rina Kralj-Brassard, znanstvena suradnica u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: rinafran@gmail.com

Katoličke crkve.¹ Najmlađa članica obitelji, Anica Bošković, također je, prije svega svojim književnim radom, privukla pozornost znanstvenika.² U više je studija obrađena genealogija roda Bošković, s osvrtnom na pojedine članove roda.³ Svakodnevica doseljeničke obitelji Nikole Boškovića, podrijetlom iz Orahova Dola u Popovu, većinom se promatrala s gledišta doticaja s visokim kulturnim krugom nadarenih umjetnika i članova elitnih slojeva društva.⁴ Manje se i uzgredno, uglavnom vezano za rad oca Nikole, osvjetljavao život koji se odvijao izvan obiteljskog doma.⁵ Pritom se naglasak stavljao na različitost između identiteta majke i oca obitelji, građanke i doseljenika iz osmanskog zaleđa. Povijest obitelji uglavnom se nije sagledavala u širem povijesno-demografskom kontekstu. Također, u skladu sa saznanjima o općenito oskudnim i često nesigurnim izvorima na temelju kojih se može istraživati povijest pripadnika mlađih dobnih skupina, smatralo se da građe s podacima o Nikolinoj djeci ni ne može biti.⁶ Svrha rada je da se, koristeći podatke iz službenih vrela, posebno zapise Kaznenog suda u Dubrovniku i različite narative članova obitelji, prodube saznanja o obitelji Nikole Boškovića s naglaskom na pitanja socijalne integracije i oblikovanja urbanog identiteta.

¹ Za uvid u opširnu literaturu vidi: Željko Marković, *Ruđe Bošković. Dio prvi*. Zagreb: JAZU, 1968; *Ruđe Bošković. Dio drugi*. Zagreb: JAZU, 1969; *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa o Ruđeru Boškoviću*, ur. Žarko Dadić. Zagreb: Razred za matematičke, fizičke, kemijske i tehničke znanosti JAZU, 1991; Žarko Dadić, *Ruđer Bošković*. Zagreb: Školska knjiga, 1998; Ivica Martinović, *Ruđer Bošković and the Royal Society*. London: Royal Society, 2011; Ivica Martinović, *Ruđer Bošković e il Collegio Romano*. Zagreb: Filozofski fakultet Družbe Isusove; Institut za filozofiju, 2011; *Ruđer Bošković ponovno u rodnom Dubrovniku: Hrvatska slavi svoga genija povodom 300. obljetnice rođenja/Ruđer Bošković again in his native Dubrovnik: Croatia celebrates the 300th anniversary of the birth of its polymath*, ur. Ivica Martinović i Pavica Vilać. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2011.

² Slavica Stojan, *Anica Bošković*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999; Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: JAZU, 1970; Dunja Fališevac, »Pjesnikinje 18. stoljeća.« *Dani hvarskog kazališta* 21 (1995): 30-46.

³ Marijan Sivrić i Nenad Vekarić, »A genealogical presentation of the Bošković family.«, u: *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa o Ruđeru Boškoviću*, ur. Žarko Dadić. Zagreb: Razred za matematičke, fizičke, kemijske i tehničke znanosti JAZU, 1991: 247-258; *Od Dubrave do Dubrovnika*. Neum - Dubrovnik: Muzej i galerija Neum; HKD Napredak - Dubrovnik, 2011.

⁴ S. Stojan, *Anica Bošković*: 62-86.

⁵ S. Stojan, *Anica Bošković*: 17-23; Miroslav Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.« *Zbornik za likovne umetnosti* 8 (1972): 242-252.

⁶ John Boswell, »*Expositio and Oblatio*: The Abandonment of Children and the Ancient and Medieval Family.«, u: *Medieval families: perspectives on marriage, household, and children*, ur. Carol Neel. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press; The Medieval Academy of America, 2004: 234; Rina Kralj-Brassard, »Nikola (1673-1674) "komunsko dijete".« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 49 (2011): 105.

Odnosi Dubrovnika i zaleđa kroz prošlost: migracijski putovi

Naslonjeno neposredno na dubrovački teritorij, Popovo je bilo strateška točka, pa su tamošnje političke, gospodarske i demografske prilike često imale značajan utjecaj i na prilike u Dubrovniku.⁷ Dobri odnosi sa zaleđem bili su nužni uvjet opstanka za Dubrovnik. Zato su Dubrovčani, po potrebi, pružali zakloništa humskoj vlasteli i vladarima Popova.⁸ Plemstvo iz zaleđa je često dobivalo i počasno građanstvo i plemstvo u Dubrovniku.⁹ Time su se Dubrovčani uglavnom zahvaljivali za učinjene usluge, ili su ih unaprijed time zaduživali, očekujući da će ih to potaknuti da rade u njihovu korist.¹⁰

⁷ Velika migracija stanovništva iz zaleđa u Dubrovnik krajem 14. stoljeća, izazvana osmanskim upadima, toliko je zagušila Republiku da ona na svom području nije mogla pružiti utočište tako velikom broju izbjeglica nego ih je brodovima prevozila u Apuliju. Naime, tolike mase gladnih i siromašnih koje su pritiskale Republiku dovodile su do oskudice hrane. Dio tih izbjeglica Dubrovčani su rasporedili na "rizična" mjesta da pomognu u obrani Republike u slučaju napada Osmanlija. Primjerice, nakon osmanske provale u Bosnu 1388. godine, Veliko vijeće je dalo dopuštenje da se u Ston i na Pelješac primi oko tisuću naoružanih ljudi bosanskog kralja (Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Beograd: SAN, 1952: 9-10). Isto se dogodilo i za vrijeme osmanskog zauzeća Popova, kada je zapovjednicima Stona bilo naređeno da "prime vlahe i stanovnike Popova sposobne za obranu, a njihove obitelji da prevezu na ostrva" (Sima M. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba*. Beograd: SANU, 1964: 254). Više o migracijama s područja Popova u Dubrovnik vidi: Marinko Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno*. Zagreb-Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015: 173-182.

⁸ Kada je 1419. godine knez Popova, Grgur Nikolić boravio u Dubrovniku, vlada mu je svaki dan "davala jednog ovna i vina." Vidi: Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*. Dubrovnik: Arhiv za turizam – Dubrovnik, 1939: 143.

⁹ Značajan udio dubrovačkih vlasteoskih obitelji (17,46%) je, prema kroničarima, imao podrijetlo s područja današnje Bosne i Hercegovine. Vidi: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 75-76. O porijeklu dubrovačkih patricijskih rodova vidi i: Lovro Kunčević, *Mit o Dubrovniku. Diskursi o identitetu renesansnoga grada*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015: 51-60.

¹⁰ Nakon što je kralj Ostoja u Lišnici na Usori 1399. godine izdao Dubrovčanima ispravu o ustupanju Primorja, oni su njega i Hrvoja Vukčića Hrvatinića, koji je bio zaslužan za te pregovore, primili u plemstvo. Vidi: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M-Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 371. Sandalj Hranić Kosača je, zbog ustupanja sela Lisac, 1397. dobio dubrovačko građanstvo, a 1405. godine plemstvo i kuću u Dubrovniku. Usp: Nada Gruić i Danko Zelić, »Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 29 (2010): 53-54. Nakon prodaje dijela Konavala Dubrovčanima plemstvo je prošireno i na Sandaljeve nasljednike i srodnike. Kad je Sandaljev nasljednik Stjepan Vukčić Kosača Dubrovčanima potvrdio stečene posjede u Konavlima, oni su njemu i njegovim sinovima 1435. godine potvrdili plemstvo. Za vrijeme rata protiv Dubrovnika 1450/54. godine Stjepanu je plemstvo bilo ukinuto, ali mu je kasnije vraćeno. Vidi: N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 3*: 372. U dubrovačko je plemstvo 1423. godine, kao protuuslugu što je Dubrovčanima darovao pola tvrđave Sokol u Konavlima, primljen i Radoslav Pavlović. Vidi: Ćiro Truhelka, »Testamenat gosta Radina. Prinos patarenskom pitanju.« *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 23 (1911): 357-358.

Utjecaj prilika u zaleđu na one u Republici posebice je bio izražen u drugoj polovici 15. stoljeća, kada su Osmanlije osvojile prostor Huma i Bosne. Tadašnja migracija iz zaleđa prema Dubrovniku značajno je promijenila demografsku sliku Dubrovačke Republike.¹¹ I kasnije su neprilike u zaleđu često poticale manje ili veće migracije prema Dubrovniku. Za vrijeme buna i nemira migracije su imale prisilan, izbjeglički karakter. To je posebice bilo izraženo u vrijeme velikih ratova, Kandijskog (1645/69) i Bečkog (1683/99).

Presudna sigurnosna važnost zaleđa za Republiku pokazala se krajem 17. stoljeća, kada su Mlečani zauzećem dubrovačkog zaleđa 1695. spojili svoj teritorij u dolini Neretve s onim u Boki kotorskoj, čime se oko Republike polako “stezala omča”.¹² Zaleđe je u to doba bilo predmet prijepora između Dubrovačke i Mletačke Republike, Osmanskog Carstva i Austrije.¹³ Pitanje zaleđa konačno je riješeno ponajviše nastojanjem dubrovačke diplomacije.¹⁴

Osim ratnih, i mirnodopska su vremena imala stalne migracijske procese iz zaleđa prema Dubrovniku. Mirnodopske migracije bile su dobrovoljne i uglavnom ekonomskog karaktera. Kroz čitav srednji i novi vijek iz zaleđa je u Dubrovnik dolazila svježja radna snaga. Dubrovačka arhivska vrela prepuna su zapisa o osobama podrijetlom iz zaleđa, najviše iz Popova. Dinamika takvih migracija ovisila je o političkim i gospodarskim prilikama u zaleđu, ali i o gospodarskim

¹¹ Prema istraživanjima Nenada Vekarića, Republika je početkom 15. stoljeća imala između 50 i 60 tisuća stanovnika, dok je njihov broj krajem tog stoljeća narastao na gotovo 90 tisuća, “kao nikad prije i nikad kasnije”. Vidi: Nenad Vekarić, »Broj stanovnika Dubrovačke Republike u 15, 16. i 17. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 29 (1991): 19.

¹² O tom izuzetno teškom vremenu za dubrovačka pogranična područja vidi: Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu. Osmansko-dubrovačka granica (1667.-1806.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 167-211.

¹³ Bilo je izgledno da će u jednom trenutku Popovo čak pripasti Dubrovčanima. Naime, Senat je 21. veljače 1689. godine svom poslaniku javio da je njihov izaslanik “dobio tvrdu vjeru od cara, da će u slučaju mira Trebinje i Popovo pripasti Dubrovčanom.” S druge strane, mletački poslanik u Beču iste je godine javio svojoj vladi da su se “Popovo i Trebinje podložili caru, pripadajući Hercegovina Ugarskoj kruni. Ovo se učinilo po nagovoru Dubrovčana, koji tvrde, da su jednoč ona mjesta bila njihova.” Vidi: Šime Ljubić, »O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom: od početka XVI. stoljeća do njihove propasti (ostatak).« *Rad JAZU* 54 (1880): 77-78.

¹⁴ Karlovačkim mirom 1699. godine odlučeno je da se Mlečani moraju povući iz dubrovačkog zaleđa, a zaleđe je ponovno vraćeno pod osmansku vlast. Zaleđe je još jedanput bilo predmetom mletačkog osvajanja za vrijeme Malog rata (1714/18), kada su kratkotrajno preuzeli vlast nad tim područjem. Dubrovčani su svakako htjeli izbjeći Mlečane u svom zaleđu, pa su ponovno svojim utjecajem isposlovali “da se ne bi prekinulo neposredno općenje Dubrovačke republike sa sultanom, Mlečani će napustiti Popovo, Carine, Zupce i ostala obližnja mjesta” (Lujo Vojnović, *Dubrovnik i Osmansko carstvo*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1898: 52).

potrebama i ekonomskom stanju na području Republike. Iseljenički valovi iz zaleđa bili su najjači u vrijeme tamošnjih političkih previranja i teške ekonomske situacije. Istovremeno je Dubrovnik svojim ekonomskim prosperitetom obećavao bolji život. Odlazak na službu u Dubrovnik najčešće je bio put bez povratka. Rijetko se tko iz dubrovačkog blagostanja vraćao u bijedu i siromaštvo rodnoga kraja.¹⁵

Za razliku od tih sporadičnih dolazaka u Dubrovnik, poslije velikog potresa 1667. godine krenuli su masovnije i organiziranije. Razlog je bio pojačana potreba za radnom snagom u obnovi porušenog Dubrovnika. Dubrovačka vlast nudila je velike povlastice obrtnicima, ali i ostalom katoličkom stanovništvu iz zaleđa. U takvim specifičnim uvjetima politika Republike prema doseljenicima bila je otvorenija, ali Dubrovčani ni u takvim kriznim situacijama nisu dopuštali stihijsko useljavanje. Naime, nije se smjelo dopustiti da se nekontroliranim priljevom stanovništva iz zaleđa naruši homogenost dubrovačke države.¹⁶ Integracija imigranata smatrana je i sigurnosnim pitanjem. Masovnije useljavanje homogenih skupina, koje su donosile vlastite običaje i nisu dobro poznavale lokalnu kulturu i zakone, moglo je izazvati unutarnje sukobe.¹⁷

Dubrovnik je, kao katolička sredina, bio osjetljiv na doseljavanje pripadnika drugih vjera. Mala dubrovačka židovska zajednica imala je poseban položaj.¹⁸ Privilegij useljavanja na područje Republike odnosio se uglavnom na katolike iz zaleđa. S pripadnicima drugih vjera situacija je bila drukčija. Pravoslavicima i muslimanima iz zaleđa Dubrovčani nisu dopuštali da se stalno nastanjuju na području Republike.¹⁹ Nepovjerenje i strah Dubrovčana od pripadnika drugih vjera očitovao se i u pojačanom nadzoru njihova privremenog boravišta na Pločama osobito noću, jer muslimanima nije bilo dopušteno noćenje u gradu.²⁰ Zbog trgovačke suradnje s Portom, o kojoj je ovisio opstanak i prosperitet,

¹⁵ O gospodarskim prilikama u Popovu vidi: M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno*: 63-76.

¹⁶ Zdenka Janeković Römer, »Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku: Između prihvaćenosti i odbačenosti.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 26 (1993): 28.

¹⁷ Za istarske primjere vidi: Miroslav Bertoša, *Doba nasilja, doba straha. Vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća*. Zagreb: Durieux, 2011.

¹⁸ O Židovima u Dubrovniku vidi: Vesna Miović, *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546-1808)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2005.

¹⁹ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 221.

²⁰ Ilija Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815.)*. Zagreb: JAZU, 1988: 132.

Dubrovčani su se, iako nesumnjivo neraspoloženi prema islamu, “vrlo razložno postavljali u toj stvari.”²¹ Slično je bilo i s pravoslavicima kojih su se Dubrovčani, zbog njihova broja, bojali pa nisu dopuštali javno ispovijedanje pravoslavne vjere.²² Međutim, i u tome je bilo izuzetaka, jer je bilo i pravoslavaca iz zaleđa koji su došli na službu u Dubrovnik i tu se trajno nastanili.²³

Važnost zaleđa za Dubrovnik očitovala se u demografskom aspektu. Dubrovnik je stanovništvu iz zaleđa bio prvo odredište, ujedno i mjesto zbrinjavanja viška stanovništva u trenucima kad su povoljna demografska kretanja proizvodila višak koji tamošnji gospodarski resursi nisu mogli apsorbirati. S druge strane, useljavanja iz zaleđa značajno su pridonosila održavanju brojčanog stanja dubrovačkog stanovništva. Dubrovčanima je zaleđe bilo “demografski rasadnik” iz kojega su obnavljali stanovništvo i dobivali radnu snagu koja im je nedostajala.

Obitelj Nikole Boškovića: putovi integracije

Dubrovačko društvo imalo je različit odnos prema doseljenicima. O kulturnim, političkim, vjerskim, etničkim i demografskim čimbenicima ovisilo je hoće li doseljenik biti prihvaćen ili odbačen. Kriteriji su bili određeni interesom vlasti, ali i statusom doseljenika. Radije su bili prihvaćani oni koji su mogli biti od koristi, bilo svojom znanjima, bilo kapitalom.²⁴ Premda su useljenici iz zaleđa uglavnom bili fizička radna snaga, među njima je bilo i onih koji su se uspjeli afirmirati na drugim poljima, integrirati i zauzeti značajno mjesto u dubrovačkom društvu. Većinom su to bili pripadnici svećenstva rođeni u zaleđu, koje je životni put odveo u Dubrovnik i gdje su uz pomoć rodbine završavali škole. Pripadnost hijerarhiji Katoličke crkve bio je jedan od uhodanih putova socijalnog uzdizanja. Od velikog broja njih posebnu afirmaciju i ugled doživjeli su crkveni

²¹ Z. Janeković Römer, »Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku«: 36.

²² V. Miović-Perić, *Na razmeđu*: 111.

²³ Knjige *Stati liberi* Nadbiskupije dubrovačke od 1665. do 1697. donose mnogobrojne upise doseljenika iz zaleđa koji su u Dubrovniku zatražili “slobodni list”, dokaz na vjenčanju da su slobodnog stanja. Među tim upisima nalazi se i nekoliko onih koji su ranije bili pravoslavni, ali su se nakon dolaska u Dubrovnik “izmirili sa Svetom Crkvom Katoličkom.” Takvi su, primjerice, bili Mihael Ivanov iz Vlake, Đurica Matijašev iz Krajkovića, Dragutin Jovanov iz Dračeva, Vujica Milošev iz Slivnice, Mihajlo Milutinov iz Zurovića, Damjan Petrov Misita iz Stjenova Dola, Ivan Mije Radmilovića iz Popova, Boško Ivanov iz Popova... Opširnije vidi u: Marijan Sivrić, »O doseljenicima iz Hercegovine i Bosne u Dubrovnik prema knjigama “Stati liberi” Nadbiskupije dubrovačke od 1665. do 1698. godine.« *Bosna franciscana* 41 (2014): 327-368.

²⁴ Z. Janeković Römer, »Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku«: 27.

velikodostojnici: Toma Medvjedović, barski nadbiskup i primas Srbije,²⁵ Marko Andrijašević,²⁶ sofijski nadbiskup, Benedikt Medvjedović,²⁷ lješki biskup, Dominik Andrijašević,²⁸ skadarski i stjepanski biskup, Vital Andrijašević,²⁹ provincijal i jedan od najpoznatijih bibliotekara Male braće, a posebno mjesto zauzima kardinal Nikola Radulović,³⁰ čiji su preci doselili iz Popova u Dubrovnik, a odatle se iselili u Polignano, u Italiju. Radulović je bio “prvi i jedini podanik Dubrovačke Republike na tako visokom crkvenom položaju u Rimu.”³¹

Međutim, najpoznatija useljenička obitelj iz zaleđa u Dubrovnik bila je ona Nikole Boškovića iz Orahova Dola, i to zahvaljujući Nikolinu najmlađem sinu Ruđeru. Boškovići su bili brojani rod u Orahovu Dolu i često su doseljavali u Dubrovnik. Iako postoje i raniji upisi³² za koje postoji vjerojatnost da se odnose

²⁵ Toma Medvjedović je bio franjevac dubrovačke provincije podrijetlom iz Orahova Dola u Popovu. Opširnije o njemu vidi u: Benvenuto Rode, *Necrologium fratrum minorum de Observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*. Quarracchi presso Firenze: Ad Claras Aquas, 1914: 292; Milenko Krešić, »Svećenici Medvjedovići iz Orahova Dola.«, u: *Od Dubrave do Dubrovnika*. Neum - Dubrovnik: Muzej i galerija Neum i HKD Napredak - Dubrovnik, 2011: 255-274.

²⁶ Marko Andrijašević je bio sofijski nadbiskup, a u kraćem razdoblju (1731/33) i apostolski upravitelj Trebinjsko-mrkanske biskupije. Bio je rodom iz Popova, premda je najveći dio života proveo u Dubrovniku. Opširnije o njemu vidi u: Bazilije Pandžić, »Život i rad nadbiskupa Marka Andrijaševića (o. 1670.-1740.).« *Nova et vetera* 1-2/38 (1987): 49-85; Ratko Perić, »Nadbiskup Marko Andrijašević.« *Crkva na kamenu* 10/228 (1999): 9.

²⁷ Benedikt Medvjedović je bio franjevac dubrovačke provincije podrijetlom iz Orahova Dola u Popovu. Bio je nećak nadbiskupa Tome Medvjedovića. Opširnije o njemu vidi u: B. Rode, *Necrologium fratrum minorum*: 38; M. Krešić, »Svećenici Medvjedovići iz Orahova Dola.«: 255-274; Bazilije Pandžić, »Benedikt Medvjedović - biskup lješki (1621.-1654.).« u: *Između povijesti i teologije: zbornik radova u čast fra Atanzija Matanića u povodu 80. obljetnice života i 50. obljetnice znanstvenoga rada*. Zadar-Krk: Franjevački provincijalat Zadar, Povijesno društvo otoka Krka; Rijeka: Vitagraf d.o.o, 2002: 120, b. 2.

²⁸ Dominik Andrijašević je bio franjevac dubrovačke provincije rodom iz Popova. Bio je skadarski, a kasnije *stjepanski* biskup. Više o njemu vidi u: Vuk Vinaver, »Dominik Andrijašević.« *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 10 (1949/59): 265-283; Ratko Perić, *Da im spomen očuvamo*. Mostar: Biskupski ordinarijat Mostar, 2000: 384-400.

²⁹ B. Rode, *Necrologium fratrum minorum*: 513, 537; Marijan Sivrić, *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje od potresa 1667. do pada Republike 1808. godine*. Dubrovnik-Mostar: Biskupski ordinarijat Mostar i Državni arhiv u Dubrovniku, 2003: 122-123.

³⁰ Kardinal Nikola Radulović rodio se 1627. godine u Polignano. Papa Inocent XII. imenovao ga je kardinalom 1699. godine. Umro je u Rimu 1702. godine. Opširnije vidi u: Pavao Knezović, »Kardinal Nikola Radulović.«, u: *Od Dubrave do Dubrovnika*. Neum - Dubrovnik: Muzej i galerija Neum i HKD Napredak - Dubrovnik, 2011: 289-299.

³¹ Ilija Mitić, »Prilog proučavanju odnosa Napuljske kraljevine - Kraljevstva dviju Sicilija i Dubrovačke Republike od sredine XVII. do početka XIX. stoljeća.« *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 19 (1986): 111.

³² U to vrijeme postoji velik broj upisa roda Boškovići iz Dôla u Dubrovačkom primorju, pa treba biti oprezan prilikom identifikacije Boškovića u maticama.

na Boškoviće iz Orahova Dola, prvi siguran upis nalazimo 1649. godine, kada je Mato Bošković iz *Orahova* bio kum na krštenju Marici Mate Petrova iz Orahova.³³ Za razliku od drugih stanovnika iz zaleđa, Boškovići su u dubrovačke matice upisivani s prezimenom, što znači da se prezime Bošković u Dubrovniku ustalilo već polovicom 17. stoljeća.³⁴ Osim u Dubrovnik, Boškovići su doseljavali i na šire dubrovačko područje. Na njihovom primjeru ponajbolje se može pratiti migracijska disperzija i vremenski tijek iseljavanja iz zaleđa na područje Dubrovačke Republike.³⁵

O datumu i godini rođenja Nikole Boškovića nema preciznih podataka. Matične knjige župe Popovo, kojoj je tada pripadao Orahov Do, iz tog vremena nisu sačuvane. Na temelju upisa Nikoline smrti, 1721. godine,³⁶ moglo bi se zaključiti da je Nikola rođen oko 1641. godine, premda druga vrela ne idu tome u prilog.³⁷ Nije poznato kada je točno došao u Dubrovnik. Vjerojatno ga je otac Boško doveo još kao dječaka.³⁸ Naime, očevi su djecu dovodili u grad, dječake na zanat, a djevojčice za sluškinje, ugovarajući im stan, hranu i odijelo, a ponekad i plaću.³⁹

³³ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1647-1651)*, f. 68v, Arhiv biskupije dubrovačke (dalje: ABD); M. Sivrić, *Migracije iz Hercegovine*: 203.

³⁴ Najstarije dubrovačke matice i druga vrela iz tog doba osobe iz zaleđa upisuju uglavnom samo imenom, očevim imenom i mjestom odakle su, rijetko prezimenom (primjerice, Stjepan Ivanov iz Popova). Vidi: *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, f. 174, ABD.

³⁵ Grgur Bošković je 1744. godine živio u Grgurićima kod Slanog (Antun Golušić, *Rodovi Slanskog primorja*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1991: 108). Jozo Bošković je oko 1800. godine doselio u Viganj na Pelješcu. Miho Bošković-Tomičić je 1825. godine doselio na Lopud (Marinko Marić, »Katoličko stanovništvo i rodovi Orahova Dola i Zavale.«, u: *Od Dubrave do Dubrovnika*. Neum - Dubrovnik: Muzej i galerija Neum i HKD Napredak - Dubrovnik, 2011: 141). Ilija Bošković je 1840. godine doselio u Majkove. Tamo se 1840. godine vjenčao s Marijom Stahor i ostao živjeti. Vidi: *Matica vjenčanih župe Slano (1794-1890)*, f. 71, ABD.

³⁶ *Matica umrlih župe Grad Dubrovnik (1717-1722)*, f. 33v, ABD.

³⁷ Naime, prilikom svjedočenja na crkvenom sudu u Dubrovačkoj nadbiskupiji, koje se davalo pod zakletvom, Nikolin otac Boško je 1687. godine izjavio da ima 60 godina, što bi značilo da je rođen oko 1627. godine. Ako je to bilo točno, onda je teško vjerovati da je s 14 godina, 1641, imao sina Nikolu. Vidi: M. Sivrić, »O doseljencima iz Hercegovine i Bosne u Dubrovnik«: 353-354. Druga sumnja da je to godina Nikolina rođenja povezana je s rođenjem njegove djece. Primjerice, ako je 1641. bila godina njegova rođenja, teško je vjerovati da je najmlađu kćer Anicu dobio u 74. godini života (1714).

³⁸ Dob osoba iz zaleđa koje su dolazile u Dubrovnik ovisila je o tome na koju su službu išli. Da je njihova dob često bila niska potvrđuje i iskaz u kojemu Mandalina Ivana Tomaševića iz Gorogaša svjedoči "da je kao desetogodišnjakinja došla ovdje u Dubrovnik da služi kod dubrovačkog vlastelina ser. Giovannia de Georgio". Vidi: M. Sivrić, »O doseljencima iz Hercegovine i Bosne u Dubrovnik«: 332.

³⁹ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994: 111-112. Za primjere ugovora o naukovanju dubrovačkih nahoda vidi: Rina Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2013: 232-233.

U tome je zacijelo značajnu ulogu imao i Nikolin ujak, Vital Andrijašević, ugledni franjevac samostana Male braće u Dubrovniku.⁴⁰ Nikola je neko vrijeme bio naučnik, “djetić” kod trgovca Rade Gleđevića.⁴¹ Odrastanje mu vjerojatno nije bilo lako. Čini se da je odgajan na način koji je zagovarao Benedikt Kotruljević u svome djelu *O trgovini i savršenom trgovcu*, zahtijevajući strog i čvrst odgoj za dječake: oni se moraju navikavati na napore, hladnoću, glad i umor kako bi očvrstnuli i navikli se na teškoće trgovačkog života, a kao mali moraju učiti razne osnovne discipline i biti upućeni u načela dobrog ponašanja.⁴²

Godine 1671. Nikola je bio u dubrovačkoj trgovačkoj koloniji Novi Pazar, u službi kod dubrovačkog trgovca Ivana Vitija.⁴³ Od te godine može ga se pratiti kao supotpisnika pisama koje su dubrovački trgovci iz Novog Pazara upućivali u Dubrovnik. Budući da se Nikola već tada ravnopravno supotpisivao uz ostale dubrovačke trgovce, čini se da se brzo osamostalio, trgujući najviše vunom.⁴⁴ O Nikolinim aktivnostima u Novom Pazaru govore njegova pisma koja je redovito slao u Dubrovnik. Trgovao je po Levantu, najviše u dubrovačkoj koloniji Novi Pazar u Raškoj. Čini se da je tamo, uz svoje trgovačke aktivnosti, obavljao i određene diplomatske poslove za Republiku.⁴⁵

Za vrijeme austrijsko-turskog rata 1688/89. godine i uništenja Novog Pazara Nikola je, prema kasnijem svjedočenju sina Boža, “jedva izašao živ i zdrav i, zajedno s bratom, sabravši ostatke, na brzim konjima došao u Dubrovnik”.⁴⁶ Nedugo nakon dolaska u Dubrovnik, 8. srpnja 1690. godine, Nikolin spomen nalazimo u dokumentu kojim ga njegov otac, Boško Bošković iz Orahova Dola, oslobađa očinske vlasti “da bude slobodan, slobodno radi i stječe, kupuje i prodaje, zadužuje i razdužuje, spremajući se za trgovinu na Levantu.”⁴⁷ Taj dokument zbunjivao je mnoge. Bilo je nejasno zašto otac oslobađa očinske vlasti već dobrobrano zreloga Nikolu kao da je još uvijek “djetić”. Međutim, u Dubrovniku su u to doba i punoljetni mladići bili pod očinskom vlašću, bez prava na imovinu i samostalnost. Čak je i

⁴⁰ Rodbinske veze pogodovala su migracijama iz zaleđa u Dubrovnik. Naime, nakon što bi se doseljenici snašli u novoj sredini, za sobom su ubrzo povlačili i svoju rodbinu.

⁴¹ Ivan Bošković, »Život i rad Rugjera Boškovića« *Obnovljeni život* 42 (3/4) (1987): 279.

⁴² Dunja Fališevac, »Dijete i djetinjstvo u staroj hrvatskoj književnosti.« *Dani Hvarskog kazališta* 34 (2008): 21-22.

⁴³ Te godine Nikola je bio supotpisnik pisma dubrovačkih trgovaca Senatu. Vidi: M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 243.

⁴⁴ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 244.

⁴⁵ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247.

⁴⁶ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247.

⁴⁷ *Diversa Notariae*, ser. 26, sv. 141, f. 11, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD).

imovinom koju su stekli ili dobili na dar upravljao otac.⁴⁸ Bez očeve dozvole, tj. “punomoći” nije se moglo upravljati ni raspolagati imovinom, a poslovi koje bi sklappali vrijedili su samo uz očevu odobrenje.⁴⁹ Boško Bošković oslobodio je Nikolu “očeve vlasti” par godina prije smrti.⁵⁰ Sinovi su se teško mogli poslovno i osobno osamostaliti bez roditeljske ovlasti, o čemu su očevi morali sastaviti javnu ispravu kojom su oni dobivali “emancipaciju”.⁵¹

Izgledno je da Nikola iz Novog Pazara nije uspio iznijeti čitav stečeni imetak,⁵² ali je svejedno u Dubrovniku bio “na dobrom glasu”, pa se uspio oženiti mladahom Dubrovkinjom iz ugledne obitelji i pri tome dobiti pozamašan miraz u iznosu od 2.000 dukata.⁵³ Vjerojatno prije ženidbe, već 1690. godine, bio je primljen u trgovačku bratovštinu dubrovačkih *lazarina*, a bio je više puta i njihov *gestald* (član uprave).⁵⁴ Nikola se najkasnije 1691. godine, u ranim pedesetim godinama, vjenčao sa sedamnaestogodišnjom Paulom Bettera, kćeri Bara Bettere, jednog od najuglednijih dubrovačkih trgovaca tog vremena.⁵⁵ Odabir starijeg muškarca moguće upitna zdravlja i čini se ne toliko značajna bogatstva možda je posljedica vrlo ograničenog broja potencijalnih ženika pripadnika građanskih rodova okupljenih u bratovštinama *lazarina* i *antunina*⁵⁶ u razdoblju “demografskog dna”.⁵⁷ Paula je rođena 1674.

⁴⁸ Dalmatinsko pravo nije poznavalo rimsku ustanovu *pekulija*, tj. imovine koju je sin samostalno stekao i koja je samo njemu pripadala. Opširnije vidi u: Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 112.

⁴⁹ Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 113.

⁵⁰ Točna godina Boškove smrti nije poznata, ali budući da je rođen oko 1610. godine za pretpostaviti je da je umro između 1692. i 1700. godine. Sigurno je bio živ 1692. godine, kada je upisan kao kum na krštenju Nikoline prvorođene kćeri Marije. Vidi: *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, f. 58.

⁵¹ Vera Čučković, »Porodica i porodični odnosi u srednjovjekovnom Dubrovniku.« *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 31 (1983): 274-275.

⁵² M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247.

⁵³ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247. Nikola Bošković je 28. svibnja 1691. potvrdio da je primio kao dotu i prćiju Pavle, kćeri Bartolomeja Bettere, 2.000 dukata. Spominje *mei uxoris*, a ne *futuris uxoris*, dakle, par je bio vjenčan. Vidi: *Liber dotium matrimonialis*, ser. 32, sv. 17, f. 59v, DAD. Taj visoki miraz bio je ipak znatno niži od miraza koje su imale dubrovačke Židovke. Na primjer, ukupna vrijednost miraza Sare Alva, koja se 1672. udala za Izraela Pappa, bila je 2.700 dukata. Vidi: Vesna Miović, *Židovke u Dubrovačkoj Republici*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2013: 137.

⁵⁴ M. Sivrić i N. Vekarić, »A genealogical presentation of the Bošković family.«: 247-258.

⁵⁵ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247.

⁵⁶ O elitnim bratovštinama dubrovačkih građana vidi: Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Hrvatski institut za povijest, 2012; Štefica Curić Lenert i Nella Lonza, »Bratovština Sv. Lazara u Dubrovniku (1531-1808): osnutak, ustroj, članstvo.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 54 (2016): u tisku.

⁵⁷ S. Stojan, *Anica Bošković*: 18.

godine. Bila je znatno mlađa od Nikole. Nakon Nikoline smrti, kao udovica živjela je 65 godina. Umrkla je 1786. godine u 103. godini,⁵⁸ nadživjevši sedmero od devetero svoje djece.⁵⁹

Nikola i Paula imali su devetero djece, šest sinova i tri kćeri: Mariju-Ružu, rođenu 18. ožujka 1692,⁶⁰ jedinu od njihove djece koja je zasnovala brak; Mariju-Katarinu, rođenu 6. rujna 1693,⁶¹ koja je bila redovnica; Boža-Antuna, rođenog 20. ožujka 1696,⁶² koji se nije ženio niti je imao zakonito potomstvo; Bartolomea (Bara), rođenog 27. travnja 1699,⁶³ koji je bio isusovac; Ivana-Dominika, rođenog 6. kolovoza 1701,⁶⁴ koji je bio dominikanac; Petra, rođenog 18. kolovoza 1704,⁶⁵ koji je bio pomoćnik u Notarijatu i život skončao samoubojstvom 1727. godine; Marka-Antuna, rođenog 27. lipnja 1707,⁶⁶ koji je umro kao dijete od osam godina; Ruđera-Josipa, rođenog 18. svibnja 1711,⁶⁷ koji je bio isusovac do ukinuća reda 1773. godine i znanstvenik koji se proslavio u više znanstvenih disciplina, te najmlađu Anu-Mariju (Anicu), rođenu 3. studenog 1714. godine.⁶⁸ Anica se nije udavala. Umrkla je bez potomstva 1804. godine kao posljednji zakoniti potomak Nikole i Paule Bošković.

O Nikolinim roditeljima, Bošku i Damjani, rođenoj Andrijašević iz Rupnog Dola, nema puno podataka. Vrela spominju Boška samo u nekoliko navrata prilikom davanja spomenute "emancipacije" sinu Nikoli i prilikom svjedočenja za neke osobe iz Popova na crkvenom sudu u Dubrovačkoj nadbiskupiji.⁶⁹ Vrela spominju Damjanu samo jednom, i to prilikom prijepisa dokumenta o rođenju sina Ilije u jednoj dubrovačkoj matici.⁷⁰ Bila je sestra Vitala Andrijaševića, uglednog

⁵⁸ *Matica umrlih župe Grad Dubrovnik 1769-1796*, f. 107.

⁵⁹ Nadživjelo je samo dvoje najmlađe djece, Ruđer i Anica.

⁶⁰ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, f. 58.

⁶¹ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, f. 74.

⁶² *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, f. 105v.

⁶³ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, 142v.

⁶⁴ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, 165.

⁶⁵ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1688-1705)*, 198v.

⁶⁶ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1706-1711)*, 26v.

⁶⁷ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1711-1728)*, 1v.

⁶⁸ *Matica krštenih župe Grad Dubrovnik (1711-1728)*, 40v.

⁶⁹ M. Sivrić, »O doseljenicima iz Hercegovine i Bosne u Dubrovnik«: 353.

⁷⁰ Taj je upis sačuvan zahvaljujući Andriji Ponterighiju, dubrovačkom svećeniku koji je kratko vrijeme 1671/72. bio župnik u Orahovu Dolu. Čini se da je baš on doveo Nikolina brata Iliju u Dubrovnik, odakle je Ilija otišao na školovanje za svećenika u talijanski Fermo. Za tu je priliku 15. veljače 1671. Ponterighi u jednu dubrovačku maticu prepisao Ilijin upis krštenja iz matice krštenih župe Popovo koja nije sačuvana. Vidi: *Matična knjiga krštenih župe Grad (1642-1647)*, f. 93. Andrija Ponterighi bio je kapelan Hospitla milosrđa dubrovačkog državnog nahodišta najkasnije od 1676. godine (R. Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa*: 103).

franjevca i bibliotekara Male braće u Dubrovniku. Vrela spominju i Nikolina brata Đura, koji je bio s njim u Novom Pazaru.⁷¹ Nalazi ga se kao supotpisnika nekoliko pisama iz Raške. Kasnije se o njemu ili njegovu potomstvu ne nalazi nikakvih podataka.

Nikola se u Dubrovniku nastavio baviti trgovinom, šireći svoje trgovačke mreže od Carigrada do Venecije i od Bosne do Srbije i Albanije. Najviše se bavio uvozom i trgovinom vune. Uživao je i povjerenje vlasti Dubrovačke Republike koja ga je, zbog njegova poznavanja prilika na istoku i znanja turskog jezika, često koristila za diplomatske poslove. Bio je prislan s poznatim peraštanskim kapetanom Vickom Bujovićem, temperamentnim i osvetoljubivim čovjekom koji je umro nasilnom smrću. U jeku skandala povezanih s nasilnim Bujovićem, Paula Bošković bila je krštena kuma Vickova sina Ivana 1703. godine, koji je rođen iz prethodne izvanbračne veze s Jelom Agić podrijetlom iz Trebinja. Vicko Bujović oteo je lijepu Jelu iz kuće Zmajevića u kojoj je bila na odgoju. Jele i Vicko su se vjenčali u Perastu.⁷² Čini se da je Nikola bio teške naravi, što je vjerojatno bio odraz njegova dotadašnjeg života i mentaliteta pa je imao česte nesuglasice s okolinom i sa zakonom.⁷³

Boškovići na ulici

Poduzetni trgovac Nikola, nadzirući svoje poslovne transakcije, kretao se gradom i predgrađem i pritom sretao svoje poslovne partnere i poznanike. Posao trgovca vunom morao ga je često voditi u lazarete, srce trgovine tom lako okuživom robom. Tamo se roba pregledavala, zračila ili prala, pečatila i razmjenjivala.⁷⁴ U prostoru lazareta i oko njega sretali su se pripadnici različitih

⁷¹ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247.

⁷² S. Stojan, *Anica Bošković*: 20. O Vicku Bujoviću vidi: Viktorija Franić Tomić, »Što je Peraštanka Jela Bujović pisala mužu Vicku 1697. iz Dubrovnika?« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 49 (2011): 179-180; Miloš Milošević, »Prilozi za monografiju Vicka Bujovića.« *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 3 (1955): 37- 68; Bruno Moravec, »Novi prilozi monografiji o Vicku Bujoviću.« *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 7 (1958): 55-72.

⁷³ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 251-252.

⁷⁴ O postupcima raskuživanja vidi: Bogdan Krizman, »Mémoire Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o Dubrovačkoj Republici iz 1815. godine.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 1 (1952): 438-443; Slobodan Đorđević i Katarina Carić, »Podaci o radu i organizaciji zdravstvene službe u Dubrovačkoj Republici prema zapisima Bara Bettere.« *Acta Historica Medicinæ Pharmaciae Veterinæ* 3/1-2 (1963): 113-118; V. Miović-Perić, *Na razmeđu*: 120-122; Rina Kralj-Brassard, »Grad i kuga: Dubrovnik, 1691. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 54 (2016): 115-170.

etnijski, povezani zajedničkim jezikom trgovine. Ozračje je obilovalo napetošću, jer su poduzetnici sa strepnjom i žarom pokušavali osigurati najveći probitak za sebe i zaštititi se od jednakih nastojanja drugih trgovaca. Nakon jednog takvog poslovnog nadmetanja Nikola Bošković sukobio se sa svojim zemljakom u Vratima od Ploča na ulazu u grad s istočne strane. Pale su najprije teške riječi, a zatim je poletio i nož. Neugodan ulični incident dobio je i sudski epilog.⁷⁵

Sredinom studenog 1702. sukobili su se Ilija Radov Kotlo⁷⁶ i Nikola Bošković, obojica veletrgovci vunom, obojica doseljenici iz Popova i obojica prethodno u potrazi za zaručnicom u Dubrovniku.⁷⁷ Ilija Kotlo vraćao se u pratnji Nikole Boškovića s Ploča prema gradu, ljut zbog loše obavljena posla oko prodaje vune koju mu je Pavo Vladislavić iz Foče poslao u dubrovačke lazarete.⁷⁸ Nezadovoljan poslovnom transakcijom, jer je smatrao da je zakinut za 60 dukata, Ilija je izvrijeđao Nikolu, a ni ovaj njemu nije ostao dužan.⁷⁹ Spirala verbalnog nasilja doživjela je vrhunac kad je Ilija spomenuo nedolično ponašanje iz prošlosti. Nikola je navodno po noći otpremio trgovce s tuđim novcem. Kotlo je istaknuo sumnjivo podrijetlo Nikolina bogatstva, nazvavši Nikolu “lupežom” koji je ukrao 12.000 groša.⁸⁰ Bošković je, tvrdio je Ilija, iz Novog Pazara došao bogat, a prethodno nije imao ni mince.⁸¹ Ova izjava ogorčenoga Kotle nije posve u

⁷⁵ *Lamenta del Criminale* (dalje: *Lam. Crim*), ser. 50.3, sv. 45, f. 206v.-210, 236v, 237v-238, DAD.

⁷⁶ Prezime Kotlo, a možda se radi o nadimku, ne nalazi se u popisu prezimena s područja Popova koja su zabilježena u maticama u 19. stoljeću. Vidi: M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno*: 63-76.

⁷⁷ Nikola Bošković je za svoje vjenčanje uspio pribaviti potvrde o slobodnom stanju redovitim putem, jer se ne spominje u odgovarajućem crkvenom kodeksu, dok Iliji Kotlu to nije pošlo za rukom. Ilija Kotlo zatražio je potvrdu slobodnog stanja 8. kolovoza 1696. pred Ženidbenim sudom dubrovačke nadbiskupije kako bi se mogao zaručiti. U crkvenom procesu Ilijino slobodno stanje potvrdila su pod zakletvom trojica Sarajlija, Ivan Lovrov star 21 godinu, četrdesetogodišnji Frano Đivanović i tridesetogodišnji Božo Đurić. Svjedoci su potvrdili da je Ilija Kotlo kršten i da nije vjeren, a jedan od svjedoka poznao ga je više od dvadeset godina. Vidi: M. Sivrić, »O doseljenicima iz Hercegovine i Bosne u Dubrovnik«: 365.

⁷⁸ O ulozi emina na Pločama vidi: Vesna Miović-Perić, »Emin na Pločama kao predstavnik Osmanlija na području Dubrovačke Republike.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999): 205-215.

⁷⁹ Međusobno su se častili riječima “tovare” i “svinjo”. Pitanje prava raspolaganja vunom bilo je razlog i sudske tužbe u Novom Pazaru, koju je Luka Barka podnio protiv Nikole Boškovića pred osmanskim sudom 1671, jer Nikola nije dopuštao Luki da raspoláže vunom Ivana Vitija (M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 243-244).

⁸⁰ 12.000 groša, što je 1.000 perpera, veliki je iznos novca, jednak polovici miraza koji je Nikoli Boškoviću donijela supruga Pavla.

⁸¹ Mince je najmanja dubrovačka novčana jedinica.

skladu s obiteljskim narativom. Nikolin sin Božo je u kratkoj povijesti svoje obitelji na latinskome jeziku *Pauca de familia nostra* za svog oca napisao da se iz Novog Pazara vratio s bratom (Đurom) s dijelom onoga što je stekao i da je jedva spasio život iz opustošenog i opljačkanog grada. Novi Pazar su za teških ratnih godina 1688/90. napustili svi dubrovački trgovci i vratili se u Dubrovnik.⁸²

Glasine o podrijetlu inicijalnog kapitala pratile su Boškovića godinama nakon povratka u Dubrovnik. Ako Kotlo i nije poznao zbivanja iz Novog Pazara iz prve ruke koristio je narativ koji je oblikovao netko iz kruga trgovaca. Bogatstvo i utjecaj osobe koja se uzdigla nadprosječnom brzinom i iznad očekivanja kruga osoba u kojemu se kretala izazivala je zavist i golicala maštu. Obiteljski narativ o podrijetlu bogatstva neutralizirao je ove glasine. Kotlo vjerojatno nije prvi koji je uvrijedio i oklevetao Nikolu Boškovića, jer je reakcija bila izuzetno žestoka.

Spomen događaja od prije jednog desetljeća razbjesnio je u toj mjeri Nikolu Boškovića da je on potegao nož iz pojasa jednog od prolaznika, "šizmatika" Hadži Jova, i bacio ga na Iliju, no njega je od ozljeda zaštitila kabanica na glavi, a nož je ostao na tlu. Incidentu su svjedočili Luka *soldat* i tri došljaka, Luka, Vasilj i Hadži Jovo, po svoj prilici također trgovci u lazaretima. Njihovi iskazi nisu dodatno teretili Nikolu, upravo suprotno, naglasak je bio na olakotnim okolnostima koje su umanjivale ozbiljnost napada oružjem. Tužbu je Ilija Kotlo podnio 15. studenog 1702, a svjedoci su ispitani 6. prosinca.⁸³ Epilog sukoba Nikole i Ilije bila je globa od po 60 perpera, koju su obojica trebala platiti u roku od osam dana pod prijetnjom udvostručenja kazne. Novac je bio namijenjen za izgradnju konzulata.⁸⁴ Presuda je donesena vrlo brzo, već 8. prosinca 1702.⁸⁵ Kotlo je globu platio odmah, a tek 20. prosinca 1703. godine Petar Mihov Zamagna posvjedočio je da je primio novac od Nikole.⁸⁶ Visina globe s jedne strane govori

⁸² Ž. Marković, *Ruđe Bošković. Dio prvi*: 13; M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 247.

⁸³ *Lam. Crim.* sv. 45, f. 206v-210, 236v, 237v-238.

⁸⁴ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 251-252. *Criminalia*, ser. 16, sv. 21, f. 233v, DAD.

⁸⁵ O ritmu donošenja presuda na dubrovačkom Kaznenom sudu u 18. stoljeću vidi: Goran Cvjetinović, Ruža Radoš i Nella Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 317-358.

⁸⁶ *Criminalia*, sv. 21, f. 233v.

o imućnosti trgovaca; 120 perpera, koliko su zajedno platili, odgovara primjerice godišnjem uzdržavanju četvero napuštene djece,⁸⁷ ili četveromjesečnoj plaći nadničara, a s druge, o težnji vlasti da smiri sukobe koristeći jezik novca koji trgovci najbolje razumiju.⁸⁸ Trgovački uzlet Nikole Boškovića pratile su glasine o podrijetlu inicijalnog kapitala, na koje je Nikola bio posebno osjetljiv.

Ilija Kotlo bio je u blizini kad se Nikola Bošković najprije žestoko posvađao, a zatim i potukao na Placi (Stradun) ispred Geta s dubrovačkim Židovom Samuelom Papom 10. travnja 1701. godine.⁸⁹ Rafael Coen, trgovac vunom i rođak Samuela Papa, dubrovačkom je knezu navodno lažno prikazao vrijeme dolaska vune Nikole Boškovića u lazarete. Vuna je smatrana lako okuživom robom, pa je trebala ostati određeno vrijeme u lazaretima. Datum dolaska bio je izuzetno važan podatak, a lažno predstavljanje, osim što je usporavalo prodaju vune i obrt uloženog kapitala, ugrožavalo je ugled trgovca i dovodilo u pitanje sigurnost dubrovačkih protukužnih mjera. Pomutnja koju je izazvala tuča i vrijeđanje u srcu grada, kao i ozbiljnost optužbi vjerojatni su razlozi zbog kojih je proces preuzelo Malo vijeće, pa zatim i Senat. Čak deset *barabanata* trebalo je odvesti Samuela Papa u zatvor, no on se sklonio kod dominikanaca.⁹⁰ Senat je 7. lipnja 1701. zaključio da ni Samuel ni Nikola nisu krivi.⁹¹ U pozadini sukoba bili su prije svega trgovački interesi, koji su se sasvim slučajno poklopili s konfesionalnim razlikama. Naime, Nikola je jednakom žestinom nasrtao i na svoje zemljake. Metodu zaštite svojih poslovnih interesa nije promijenio ni kasnije.⁹²

Grub i hitar jezik i teška ruka stajali su Nikolu čak 40 dukata (oko 133 perpera) globe, koliko je platio 12. prosinca 1704. zato što je izvrijeđao i štapom istukao dva *soldata* na Vratima od Pila, zapadnom ulazu u Grad. Temperamentni trgovac reagirao je brzo i žestoko kad je osjetio da su mu uskraćena prava. Ovaj put radilo se o pravu da njegove dvije sluškinje bez plaćanja posebne takse unesu svinjetinu

⁸⁷ R. Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa*: 190.

⁸⁸ O novčanim kaznama u dubrovačkoj Republici vidi: Nella Lonza, *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 190-195.

⁸⁹ "da ga (Rafaela Coena) vidim oskubo bih mu bradu da bi me Gospoda objesili".

⁹⁰ U Dubrovniku su, za razliku od Venecije, Židovi mogli dobiti utočište u katoličkoj crkvi. Vidi: V. Miović, *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546-1808)*: 81. O sakralnom prostoru kao mjestu utočišta na dubrovačkom području vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 217-220.

⁹¹ *Acta et Diplomata saec. XVIII*, ser. 76, sv. 3400, br. 17, DAD.

⁹² Kriva procjena postupka obrade govedih koža na prodaji u lazaretima 1706. godine izazvale su žestoku reakciju Nikole Boškovića, koji je prijetio vještaku, a ovaj ga je tužio (*Lam. Crim.* sv. 50, f. 204-204v).

u Grad. Izuzeće od plaćanja takse dao je knez, ali samo jednokratno, što je Nikola zanemario.⁹³ Prethodno je Nikola svoje pravo na dvije kokoši također osigurao štapom. Sukobio se sa sluškinjom Nikom Ivanovom u trgovini Frana *botegara*, kojoj je zapeo za oko isti par konavoskih kokoši. Razmijenjene su uvrede, a zatim je proradio Nikolin štap. Nika je podnijela tužbu 23. studenog 1703, no sukob je vjerojatno izglađen jer presuda nije donesena.⁹⁴

Nikola Bošković je snažno štitio svoje interese i nije se libio primijeniti silu kad je smatrao da je to nužno, tumačeći zakon onako kako je njemu odgovaralo. Ponekad su Nikoline poslovne transakcije izazivale ljutnju i ozbiljna upozorenja vlasti. Primjerice, kad je unatoč zabrani 1700. godine pokušao izvesti više od sto vreća vune preko skale u Herceg Novom. Nikola se uspio opravdati pred Malim vijećem i dokazati da velika količina njegove vune čeka na otvaranje dubrovačke skale.⁹⁵ Zbog još ozbiljnije stvari Nikola se sukobio s vlastima početkom srpnja 1706, kada je pisao u Francusku i sadržajem uznemirio dubrovačke vlasti, koje su mu naredile da odmah prestane.⁹⁶

Uvrede, iskazi bijesa i prateće nasilje nisu bili rijetka pojava na dubrovačkim ulicama u prvim godinama 18. stoljeća, pokazalo je opširno istraživanje spisa dubrovačkog Kaznenog suda.⁹⁷ Poslovni partneri Nikole Boškovića, na primjer, ugledni trgovac Paskoje Vodopić koji je s Nikolom imao razgranate zajedničke poslove na Levantu i u Italiji,⁹⁸ također su pribjegavali nasilju kad bi osjetili da su im ugrožena prava.⁹⁹ Nasilje nije zaobilazilo ni djecu. Lakše nasilje toleriralo

⁹³ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 252; *Acta et Diplomata saec. XVIII*, sv. 3402, br. 25.

⁹⁴ *Lam. Crim.* sv. 47, f. 144, 161-162v.

⁹⁵ *Acta et Diplomata saec. XVIII*, sv. 3400, br. 5; M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 248-249.

⁹⁶ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 252; Ž. Marković, *Ruđe Bošković. Dio prvi*: 19.

⁹⁷ Opširno istraživanje spisa Kaznenog suda u Dubrovniku proveli su, pod vodstvom Nenada Vekarića i Nelle Lonza, doktorandi prve četiri generacije doktorskog studija "Povijest stanovništva" Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Dubrovniku, na uzorku od 9.349 slučajeva iz tri desetljeća 1711/20, 1751/60 i 1791/1800. O vrstama kaznenih djela i njihovoj distribuciji vidi: Ivana Mrđen, Ana Prohaska i Nenad Vekarić, »Ritam zločina: Godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 273-316.

⁹⁸ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 249; *Test. Not.* sv. 73, f. 186v-187.

⁹⁹ Paskoje Vodopić je 9. srpnja 1706. izvrjeđao, a zatim i udario šakom u lice dubrovačkog Židova Baruha, s kojim je prethodno sklopio ugovor o prodaji 240 komada govedih koža. Baruh je tvrdio da su kože poslane, a ne osušene, pa su mu zato neupotrebljive (*Lam. Crim.* sv. 50, f. 203v).

se u obitelji. Tuče među djecom i tjelesno kažnjavanje bili su uobičajeni. Međutim, djeca su se na sudu pojavljivala vrlo rijetko, i to najčešće u ulozi žrtve.¹⁰⁰

Višestruko je zanimljiv slučaj u kojem su dva sina Nikole Boškovića optužena da su izvrijeđali, a zatim pogodili kamenom u leđa ženu Gaetana Chirica. Proces nije pokrenula supruga Gaetana Chirica, što bi se moglo očekivati u sličnim slučajevima uvrede i lakšeg fizičkog napada bez ozbiljnih posljedica. Takvih su tužbi pune stranice spisa Kaznenog suda. Postupak je pokrenut po službenoj dužnosti dan nakon događaja, na temelju primljene obavijesti, i nije završen. Kao svjedoci se pojavljuju Vicko Škapić, četrnaestogodišnji Marko, sin Ivana Krstitelja Škapića, i svećenik Josip Bonuomo. Istraga je donijela pojedinosti o svakodnevnici Prijekoga iz dječje perspektive, o odnosima među susjedima, o predrasudama prema došljacima i njihovu potomstvu.

Pet dječaka, braća Marko i Stjepan Škapić, trinaestogodišnji Ivan (Ivan-Dominik) i desetogodišnji Petar Bošković sa susjedom Vickom Chiricom vrućeg ljetnog podneva 1714. godine u "korti" kuće u kojoj je stanovala obitelj Škapić igrali su se "na Gradaca". Uz braću je bio i sedmogodišnji "mali Antun" (Marko-Antun) Bošković, koji je u jednom trenutku nehotice zasmetao Vicku Chiricu u nesumnjivo napetoj i zanimljivoj igri. Vicko je Antunu dao zaušnicu. U obranu mlađeg brata skočio je trinaestogodišnji Ivan. Vicko Chirico i Ivan Bošković su se potukli. Upomoć sinu Vicku došla je majka Marija Chirico, dijeleći Ivanu Boškoviću zaušnice po obrazima i glavi.¹⁰¹ Ivan se od bola rasplakao i na nasilje

¹⁰⁰ U proučenim slučajevima koji su pokrenuti pred Kaznenim sudom, na uzorku iz 18. stoljeća, djecu su većinom napadali odrasli izvan obiteljskog kruga, znatno manje članovi obitelji, a najmanje njihovi vršnjaci. Dječaci su bili češće u ulozi okrivljenika, nego djevojčice, a nasilje se često događalo na javnom prostoru. Dijete ili mladi adolescent se vrlo rijetko, prosječno jednom u tisuću slučajeva pojavljuje u ulozi okrivljenog pred sudom. U istraživanju kriminaliteta, prema zapisima Kaznenog suda u Dubrovniku za tri desetljeća 18. stoljeća, u samo 1% slučajeva djeca ili mladi maloljetnici spominju se u ulozi žrtve ili okrivljenih. Vidi: Darija Stanić, Ivana Mrđen i Rina Kralj-Brassard, »Nasilje prema djeci i kriminalitet mladih u Dubrovniku u 18. stoljeću.« *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 53/1 (2015): 242-244, 259.

¹⁰¹ Marija Chirico rođena je kao Luna, kći Moše Levi Mandolfa. Kao sedamnaestogodišnjakinju obljudio ju je Ivan, sin Šiška Gundulića, koji je zbog tog čina završio u zatvoru, a djevojka je stavljena pod državnu zaštitu. Dobila je 500 dukata kao pomoć za miraz, odjeću i uzdržavanje od 8 dukata mjesečno do udaje bez obzira ostane li u židovskoj vjeri ili se pokrsti. Postala je katolkinja Marija Gozze-Sorgo i udala se za Napuljca Gaetana Chirica. Imali su petero djece, a Vicko je bio predzadnje dijete u obitelji. Vidi: V. Miović, *Židovke u Dubrovačkoj Republici*: 43; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 282; Ivica Martinović, »Ivan Šiškov Gundulić i Luna Židovka.« *Dubrovnik* 3 (2001): 27-35.

odrasle osobe odgovorio najprije pregršću uvreda, a zatim je posegnuo za kamenom. Marija, tada stara oko 32 godine, uzvratila je uvredama.¹⁰²

Repertoar uvreda koji je upotrijebio trinaestogodišnji Ivan upućuje na to da su dječaku, posredstvom odraslih, ukućana, posluge, susjeda ili poznanika, bili poznati događaji iz Marijine prošlosti od prije petnaestak godina. Ciljao je na ono što je smatrao bolnim mjestima: pitanje Marijina podrijetla i činjenicu da je žena bila osramoćena.¹⁰³ Marija je također uzvratila “teškim topništvo”, spominjući u pogrdnom kontekstu dječakovo podrijetlo, nazivajući ga “vlaškom oputinom” i “vlaškom poderinom”. Nijekala je dječakov urbani identitet i naglašavala vlastiti. Naime, Marija kao i njezina obitelj, “rodila se u crevljama”, a Ivanova “u opancima”. Prva generacija urbanih Boškovića, Ruđer i njegova braća, barem u vrijeme dok je otac Nikola još bio živ, nosila je biljeg očeva ruralnog podrijetla, koji se po potrebi koristio u uvredama. Muški pripadnici obitelji Bošković tečno su govorili “jezikom ulice”, koji je obilježavala grubost, a nerijetko i argument sile. Činjenica da se Nikola više puta nalazio u ulozi optuženog u kaznenim spisima nije mu smetala da stekne glas vrijednog i poštenog trgovca koji se vlastitim radom uzdigao do položaja dubrovačkog građanstva.¹⁰⁴

Rodendanski čestitari i neželjeni posjetioci

Možda je vrhunac počasti koji je u Dubrovniku doživio jedan živući član obitelji Bošković bila proslava stotog rođendana Paule Bošković 1774. godine. Proslava je započela već od Silvestrova u svečano ukrašenoj crkvi Male Braće. Boškovići su svojoj majci odlučili prirediti “lijepi duhovni festin” uz svečanu pjevanu liturgiju i *Tebe Boga hvalimo*. Premda obitelj nije nikoga posebno pozvala, u crkvi su se okupili brojni sugrađani. Čestitali su rođaci i prijatelji. Svečanost se prenijela i u kuću. Gospođe su posjetile vremesnu Paulu i čestitale joj. Bio je predviđen običan objed, možda znak štedljivosti ili nemara, jer nisu ništa pribavili. Međutim, kad se približilo vrijeme jela, počeli su stizati brojni pokloni od najboljeg voća, biranih vina, od domaće malvasije do ciparskog vina, šećera, kave i marcipana starici za okrepu. Na trpezi Boškovićevih u siječnju su

¹⁰² *Lam. Crim. sv. 62, f. 100-102v.*

¹⁰³ “Geto buzarada žudioska” (*Lam. Crim. sv. 62, 101v*). O psovanju žena vidi: Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice: Žene u svakodnevicu Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Prometej; Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003: 275-299.

¹⁰⁴ M. Pantić, »Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine.«: 242.

se našle kruške, šipci i dinje, voće koje je Paula posebno voljela.¹⁰⁵ Po obilju darova prednjačile su obitelji Sorgo i Bassegli. Popodne su staricu posjetili članovi vlastele i drugi visoki uglednici, a čestitke je dobila i od nadbiskupa. Količinu poklona i iskazane počasti trezvena Paula je smatrala pretjeranima i namijenjenima jubilarnim godinama, a ne njoj kao osobi. Boškovićev dom vjerojatno nikada nije primio toliko uglednih posjetilaca. Anicu se događaj snažno dojmio. U pismu bratu Ruđeru sve je događaje detaljno opisala i sačuvala u obiteljskoj memoriji.¹⁰⁶

Jedna od sestara Anice Bošković, kazneni spisi ne spominju ni ime ni godine, u tom trenutku djevojčica je mogla biti stara 12 ili 13 godina, svjedočila je posjetiocima posve druge prirode.¹⁰⁷ Početkom travnja 1705. godine u dom Boškovićevih u Provaljenoj ulici došle su dvije žene tražeći od Nikole novčanu potporu. Cvijeti Mihajlovoj umro je muž dok je bio na putovanju s Nikolom Boškovićem. Stoga je, zajedno sa svojom nećakinjom Maricom, ženom Miha Morila, došla tražiti novac za hranu, odnosno uzdržavanje. Primljene su u kuću, no ubrzo i istjerane. Nikola nije namjeravao plaćati udovici i uputio je na sud. Cvijeta nije željela izaći iz sobe u kojoj ju je Nikola primio, pa je upotrijebio štap i zapovjedio svojoj sluškinji Jeluši Mihovoj, *mazari*, da je izvede iz kuće. Cvijetina nećakinja Marica čekala je na stepenicama. Slijedile su glasne uvrede, a zatim i tuča žena u kojoj su se čupale kose i padali udarci šakama između *mazare* Nikole Boškovića i neugodnih posjetiteljica. Nikolina kći slušala je uvrede na račun svoga oca, a kazneni spisi zabilježili su riječi djevojčice upućene obiteljskoj dojilji Antoniji Đurovoj, koja je svjedočila na sudu: “da vidiš koje riječi govore (“grube” pa precrtano) neskladne Čači govoreći mu Vlaše koji si došo iz Tabora i koji si naprtio moga dunda dukata i doveo čovjeka koji je s njime razdijelio dinare”.¹⁰⁸ Cvijeta i Marica tužile su Nikolinu sluškinju zbog nanošenja tjelesnih ozljeda, a ona je uzvratila protutužbom. Proces nije nastavljen.¹⁰⁹

Neugodne posjetiteljice pogrdno su se osvrnule na Nikolino podrijetlo, identificirajući ga kao doseljenika nenavikla na urbani život, i optužile ga za krađu

¹⁰⁵ Pokloni u piću i biranim namirnicama nosili su se raznim uglednicima koji su posjećivali Dubrovnik. Vidi: Rina Kralj-Brassard, » *Detta* presvijetlog i preuzvišenog gospodina kneza: troškovi Dvora u Dubrovniku od 16. do 19. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 52/1 (2014): 142.

¹⁰⁶ S. Stojan, *Anica Bošković*: 219-221.

¹⁰⁷ To su mogle biti prvorodena Marija Rosa ili Marija, koja se kasnije zaredila.

¹⁰⁸ *Lam. Crim.* sv. 49, f. 148v-149, 151-152.

¹⁰⁹ *Lam. Crim.* sv. 49, f. 149v.

poslovnog partnera. Nikoline sluškinje lojalno su štitile dom svoga gospodara. Bliskost mladih ukućana s poslugom može se vidjeti i po tome što je Nikolina kći koja je prisustvovala incidentu nelagodu zbog napada na oca podijelila ne s majkom nego s dojiljom.¹¹⁰

Bambin ili priča o djetetu

Obitelj Nikole Boškovića imala je početkom 18. stoljeća najmanje dvije sluškinje: *mazaru* Jelušu Mihovu i dojilju Antoniju Đurovu.¹¹¹ Desetak godina kasnije, u obitelji se spominju tri sluškinje: *mazara*, dojilja i djevojka koja je u dom Boškovićevih došla iz očeve kuće na selu, vjerojatno kao “godišnica”. Odlazak u službu, odnosno na rad izvan obiteljske kuće bio je uobičajeni način stjecanja zarade. Djevojka je tako mogla prikupiti miraz za udaju ili priskrbiti za starost. Istovremeno se izlagala opasnosti od batina i snubljenja u gospodarevoj kući i izvan nje.¹¹² Anica, kći Petra Radova Bogišića, sedam je godina služila u kući Nikole Boškovića.¹¹³ U roditeljsku kuću vratila se trudna 27. srpnja 1714. Rodila je 8. listopada 1714, dan nakon proslave Sv. Rozarija i samo nekoliko tjedana prije rođenja najmlađe kćeri Nikole Boškovića. U domu Boškovićevih istovremeno su bile dvije trudnice, Paula Bošković i sluškinja Anica. O djetetu sluškinje Anice nema nikakvih drugih tragova u vrelima.¹¹⁴ Petar Radov Bogišić

¹¹⁰ Djeca viših slojeva provodila su općenito više vremena uz dojilju-dadilju nego uz majku, pa su joj bila privržena. Odnos između poslodavca i dojilje prisnošću je prelazio okvire poslovnih veza. Obitelji iz vlasteoskih i bogatijih građanskih kuća unajmljivale su dojilje i radi osiguranja brojnijeg potomstva. Naime, hormon prolaktin, koji se luči za vrijeme dojenja, ima kontraceptivni učinak. Vidi: Zrinka Nikolić »Profesija - hraniteljica: dojilje u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku.«, u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko. Poreč: Državni arhiv u Pazinu; Sveučilište Jurja Dobrile u Puli - Odjel za humanističke znanosti; Zavičajni muzej Poreštine - Museo del territorio parentino, 2011: 111; Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 10; Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000: 77; R. Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa*: 167-171.

¹¹¹ Po popisu sastavljenom za vrijeme kuge 1691. godine vlasteoske kuće imale su najmanje tri sluškinje. Vidi: Rina Kralj-Brassard, »Grad i kuga. Dubrovnik 1691. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 54 (2016): u tisku.

¹¹² O trudnim sluškinjama vidi: S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*: 112-121.

¹¹³ O konavoskoj obitelji Bogišić (ogranak roda Pičetić) vidi: Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Konavoski rodovi (Pi-Ž)*, sv. 3. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003: 7-18.

¹¹⁴ Zanimljiva je slučajnost da je najmlađa Nikolina kći, koju su roditelji dobili u kasnim godinama - Nikola je imao 74, a Paula 40 godina - nosila isto, relativno često žensko ime kao i sluškinja.

optužio je 31. listopada 1714, u ime svoje kćeri Anice, najstarijeg sina Nikole Boškovića, Boža, tada staroga 18 godina, da je otac Aničina djeteta.¹¹⁵

Sluškinja bi nerijetko zatrudnjela s gospodarom ili s članom njegove obitelji. Međuklasni život u Dubrovačkoj Republici bio je obilježen ljubavnim vezama u kojima su najčešće muški pripadnici viših slojeva tražili ljubavnice iz nižih slojeva.¹¹⁶ Izvanbračna trudnoća izazivala je prezir i porugu, a trudnicu se posebno nadziralo da se spriječe pokušaji pobačaja ili čedomorstva.¹¹⁷ Izlaz za trudnicu koju je otac djeteta odbacio, a nije mogla sama uzdržavati dijete, bilo je državno nahodište. Hospital milosrđa radio je tada kao rodilište, gdje se trudnica mogla skloniti i više mjeseci u očekivanju poroda, roditi, oporaviti se i otići. Dijete je bilo zbrinuto najprije u nahodištu, a zatim kod vanjskih dojilja u okolnim selima. Cijela usluga bila je anonimna i besplatna. Troškove Hospitala redovito je pokrivala država. Roditelji su mogli kasnije uzeti dijete, ali se to događalo vrlo rijetko. Djeca koja bi preživjela najranije djetinjstvo, a smrtnost je bilo znatno veća nego kod djece rođene u obitelji, najčešće su ostajala na marginama društva kao težaci na selu ili fizički radnici u gradu.¹¹⁸ Hospital se brinuo i za djecu zakonitih, dakle vjenčanih roditelja ako majka nije imala mlijeka, a roditelji su bili presiromašni da plaćaju dojilju. Ovakvu pomoć dobivale su i žene iz obitelji Bogišić.¹¹⁹ One se također pojavljuju i kao dojilje nahoda.¹²⁰ Dijete Anice Bogišić i Boža Boškovića po svoj prilici nije završilo u nahodištu. Međutim, djevojčin otac ipak nije bio zadovoljan događajima.

¹¹⁵ *Lam. Crim.* sv. 62, f. 63v.

¹¹⁶ S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*: 112-113.

¹¹⁷ Nella Lonza, »“Dvije izgubljene duše”: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808).« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 288-290.

¹¹⁸ R. Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa*: passim; Rina Kralj-Brassard i Kristina Puljizević. »Porod iz nevolje: skrb o trudnicama i roditeljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 359-388.

¹¹⁹ Stane Ivana Bogišića dobila je odlukom Malog vijeća 28. veljače 1740. 5 perpera za dojenje zakonitog sina Ivana Bogišića iz Pičeta. Vidi: *Libro Maestro dell'Ospedale degli Esposti dall'anno 1726 in 1739*, ser. 46, sv. 9e, f. 258, DAD. Stane Ivana Bogišića, odlukom Malog vijeća 7. veljače 1772, dobila je državnu potporu od 1 groša dnevno tijekom 6 mjeseci za dojenje sina Baltazara (Balda). Usp: *Libro Maestro 1758 in 1772*, ser. 46, sv. 9g, f. 425, DAD. Baldo bi mogao biti pradjed poznatog pravника, pravnog povjesničara i etnografa Balda Vlahovog Bogišića (N. Kapetanić i N. Vekarić, *Konavoski rodovi (Pi-Ž)*, sv. 3: 16-17).

¹²⁰ Marija Bogišić iz Mrcina (Dubravka) došla je nahoda Andriju od 20. veljače 1716. do 25. kolovoza 1716, kada je dječak umro, a župnik Grude upisao smrt u Maticu umrlih. Ukupno je zaradila 15 perpera i 5 groša. Vidi: *Maestro*, ser. 46, sv. 9d, f. 62, DAD. Stane Ivana Bogišića odgajala je nahoda Marka i zaradila 91 perper. Sudbina djeteta nije poznata. Usp: *Maestro del 1740 in 1758*, sv. 9f, f. 154. Marija Mata Bogišića odgajala je nahoda Mata pune tri godine, od 6. travnja 1766. do 8. travnja 1769, kada je dječak vraćen u hospital (*Libro Maestro 1758 in 1772*, sv. 9g, f. 260).

Tužbu je otac sluškinje podnio kad je novorođenče imalo tri tjedna. Iz teksta tužbe može se iščitati da konavoska obitelj Bogišić nije odbacila trudnu djevojku, također i da obitelj Nikole Boškovića posredno priznaje dijete. Naime, na sam dan sluškinjina odlaska dojilja Boškovićevid, možda Antonija Đurova koja je bila bliska djeci iz obitelji Bošković, odnijela je djevojci 5 dukata u Konavle. Osim toga, *mazara* Boškovićevid, moguće odrješita Jeluša Mihova koja je trpjela udarce tjerajući neželjene goste iz gospodareva doma, u dva je navrata posjetila roditelju u Konavlima i svaki put joj odnijela po dva dukata.¹²¹ Nezadovoljstvo obitelji Bogišić možda se odnosi na izostanak odgovarajuće novčane potpore za uzdržavanje djeteta.

Pet dana nakon podnošenja tužbe, 5. studenog 1714, cijeli je slučaj riješen na zadovoljstvo obiju strana. Ne spominjući pojedinosti, Anica Bogišić je pred kancelarom izjavila da je zadovoljna sa svime što je primila kao plaću, da nikada neće tražiti ništa ni od koga iz kuće Nikole Boškovića, ni za plaću niti za bilo što drugo što se može i ne može zamisliti, da je njen otac podnio tužbu jer je bio krivo obaviješten i da je optuženi nevin. Aničin otac Petar pred kancelarom je izjavio isto što i njegova kći.¹²²

Nije poznato što se dogodilo s izvanbračnim potomkom Nikolina najstarijeg sina, koji je rođen u Konavlima u obitelji Petra Radova Bogišića. Izvjesno je da se Božo Bošković nije ženio niti zaredio. U obiteljskoj kući Nikole Boškovića u Gradu nije više bilo ni trudnica ni novorođene djece. Možda su baš zbog toga članovi obitelji, posebno Anica, razvili naglašenu pobožnost prema *Bambinu*, Božjem djetetu. Kip Djeteta nalazio se u svakoj dubrovačkoj kući, no ovaj u domu Boškovićevid je bio poseban, urešen srebrnim i zlatnim srcima i predstavljao je središte okupljanja obitelji i poznanika. Anica je glasovitom *Bambinu* posvetila svoje najnježnije stihove.¹²³

Zaključak

Da se Ruđer Bošković nije vinuo u svjetske znanstvene visine Nikolina obitelj bi vjerojatno bila samo jedna od mnogobrojnih doseljeničkih obitelji iz hercegovačkog zaleđa i ničim se ne bi isticala od ostalih. Popovo je bilo dubrovačka prirodna "pričuva" iz koje je stoljećima dolazila potrebna radna snaga. Političke,

¹²¹ *Lam. Crim. sv. 62, f. 164.*

¹²² *Lam. Crim. sv. 62, f. 164, 185.*

¹²³ S. Stojan, *Anica Bošković: 52-62*. Anica je oporučno odredila da se *Bambin* pokloni časnim sestrama dominikankama u samostanu Sv. Katarine. Kip se danas čuva kod časnih sestara Od Sigurate u Dubrovniku (S. Stojan, *Anica Bošković: 62*; Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika: 310-312*).

gospodarske i demografske prilike u zaleđu znatno su utjecale na stanje u Dubrovniku. Zato se nastojalo razvijati dobre odnose s neposrednim susjedstvom. Za ratnih vremena, migracije iz Popova na dubrovačko područje bile su prisilne, izbjegličkog karaktera, dok su mirnodopske bile dobrovoljne i potaknute gospodarskim razlozima. Dubrovčani su prihvaćali katoličke doseljenike, dok su prema inovjercima bili podozrivi. Učeni i bogati doseljenici bili su dobrodošli, a takvih je s područja Popova bio značajan broj u crkvenim redovima.

Nikola, doseljenik iz Hercegovine, tražio je i gradio svoje mjesto u dubrovačkom društvu. Čini se da mu je to dobro išlo. Nikolin gospodarski uspjeh nije značio potpunu integraciju u dubrovačko društvo i prihvaćanje urbanog identiteta. Neuglašeni svijet trgovaca iz lazareta, u kojem se kretao i kojemu je pripadao Nikola, vidljiv je u Boškovićevu ponašanju u konfliktnim situacijama na javnim mjestima. Ruralno podrijetlo iz zaleđa spominjalo se u pogrdnom kontekstu i njegovim sinovima, koji su redom rođeni u Dubrovniku, a majka im je bila pripadnica ugledne građanske obitelji. Žestoke reakcije sinova pokazuju da se i oni nisu sramili koristiti očevim rječnikom.

Nikola je djecu odgajao, školovao i usmjeravao na drukčiji životni put, nego što je bio njegov. Tako je još za života "zbrinuo" ili usmjerio skoro svu svoju djecu. Najprije kćeri, jednu udavši, a drugu poslavši u samostan, a zatim sinove. Dvojicu, Bara i Ivana-Dominika, usmjerio je u svećenike, nastavljajući tako obiteljsku tradiciju, a drugu dvojicu, Boža i Petra, dao je školovati i zaposliti kao činovnike Republike, što je bio preduvjet da nedugo nakon Nikoline smrti, 1726. obojica budu primljena u uglednu dubrovačku bratovštinu činovnika - *antunine*.¹²⁴ Izvanbračno roditeljstvo Boža Boškovića s obiteljskom sluškinjom Anicom Bogišić nije mu pritom smetalo.

Obiteljski dom Nikole Boškovića doživio je neugodne trenutke i daleko brojnije počasti, no ostao je na kraju prazan. Nikola je umro 1721. godine, nakon dugogodišnje nepokretnosti i uz psihičke tegobe. Sjena očeve bolesti nadvila se nad Nikolinom obitelji, jer su i dva njegova sina, Ruđer i Petar, svršili pomračena uma.¹²⁵ Unatoč šestorici sinova, smrću kćeri Anice 83 godine kasnije utrnula je i Nikolina loza.

¹²⁴ Marijan Sivrić, »Dokumenti o obitelji Nikole Boškovića. Podrijetlo, vjerska pripadnost i obiteljsko ime (istina i mit)«, u: *Od Dubrave do Dubrovnika*. Neum - Dubrovnik: Muzej i galerija Neum i HKD Napredak - Dubrovnik, 2011: 89.

¹²⁵ Petar je u takvim trenucima učinio samoubojstvo skokom kroz prozor, a isto je pokušao i Ruđer pred kraj života, kada je pokazivao izrazite znakove duševne bolesti koja se manifestirala patološkom potištenošću s paranoidnim idejama proganjanja, sramote i straha od siromaštva. U svom posljednjem pismu sestri Anici napisao je: "I ja sam zdrav u svemu ostalomu izvan glave, koja je oslabila, da ne mogu s' njom činit ni u dugo ni kako bi se htjelo i kako sam prije činio... Moja se svrha približava; imam 76 godišta i ćutim slabost." M. D. Grmek, »Bolesti Ruđera Josipa Boškovića.« *Ruđer* 7/8 (2001): 3.

THE FAMILY OF NIKOLA BOŠKOVIĆ IN THE RECORDS OF THE CRIMINAL COURT IN DUBROVNIK

MARINKO MARIĆ AND
RINA KRALJ-BRASSARD

Summary

Based on official documents, notably the records of the Criminal Court, this article examines the everyday life of the family of Nikola Bošković, who settled in Dubrovnik from Orahov Do in Popovo (Herzegovina). The family history has been reviewed with regards to the wider historical and demographical context of the migrations from the Dubrovnik's immediate hinterland. Also analysed are the issues concerning the family's social integration and the shaping of its urban identity, as well as the so far unknown facts on the descendants of Nikola Bošković.

Wealthy newcomers were generally welcome in Dubrovnik, yet the business success of Nikola Bošković did not necessarily imply his easy acceptance of the urban identity and his immediate integration into the society. The rough-mannered world of the merchants to which Nikola belonged often reflected in his behaviour in conflict situations. Although Nikola's wife descended from a prominent bourgeois family and their children were born in Dubrovnik, the father's rural background was hardly overlooked and was occasionally even mentioned in an abusive context. Nikola's eldest son Božo was sued at the Criminal Court as a father of an illegitimate child of the family maidservant Anica Bogišić from Konavle, but the case was settled out of court, and it did not hinder Božo and his brother Petar from being admitted to the prestigious confraternity of St Anthony.